

125/5

Ибр. 40ф1/5

III

~~Књижевни преглед~~

*

~~Поводом смрти~~ Максима Горког

Постоји једна мудра и дирљива прича Јакоба Васермана. Младић неки имао је особити дар да казује и прича што је искусио и што зна. Ишли су за њим људи као опчарани, нарочито једноставни свет и деца. Постао је знан и тражен свугде, али му није долазило до свести да је песник. А кад он сам није објаснио себе, нашло се ко ће. У оно старо време, оптужише га као човека нечистих сила, и затворише. Али га ослободи војска улице, нарочито деца. Слободан, приповедач је наставио да васпитава масе, не марећи за своја лична права, пуштајући да се његовим даром користе људи како им кад треба. Судбину своју је дакле учинио безличном, дао своја права и радости општем животу.

Потсећа та судбина на судбину Максима Горког. Позив уметнички обдареног Максима није се определио искључиво, у правцу чисто уметничком. Карактер и став Горкога, човека који је имао права на индивидуалну фигуру, координирао се, и подређивао, нечем општем; потребама, и чак и заповестима из логора који са уметношћу нема никакве везе, или утолико ^{уколико} уметност може да се самопрегорно даде практичној функцији при једном реформном и револуционарном покрету.

Препун снаге, млади Горки се ринуо у живот као оне моћне реке које избијају из неколико извора, у неколико млазева разних праваца и имена, и не зна се хоће ли тећи као једна или више вода. У време кад је Горки у дружини пролетера причао, импровизовао чудне монологе, увлачио другове у необичне диалоге, прекидане исповестима, свађама, молитвама, револверским хитцима — у то време Горки није знао да је творац и песник. Ни кад је у некој глувој провинцији почео објављивати штампане приче, није му још јасно било шта ради, и шта ће даље радити. Али су затим пришли људи, и књиге о разним питањима света, и објаснили му ко је ^уко би могао бити да није сирота, бескућник, полуписмени

друштвени отпадак, и ко може бити, ако тамо где је друштво труло навали не толико кошчуринама својих широких плећа и руку које се на свим алатима теглиле, колико срцем својим у којем су скривени песник и змија.

Руска интелигенција, људи од високих мисли човечанских, давно су пре рођења Максима Горког били разделили Русију у два фронта и рова, у једну већину која страда, и у једну мањину која влада. Раскол на лево и десно десио се у Русији давно. Али се више од стотину година продужавало оно што је Г. Крлежа окарактерисао рекавши: „Зачудо, увек су исти који су уапшени, и увек су исти који апсе“. Међу онима првима су у Русији одувек били писци, ~~уметници~~ па и уметници.

Раскол тај је, из генерације у генерацију, осетио сваки пробуђенији Рус, ма које класе, па га је осетио и бескућник и пролетер Алексије Пјешков, потоњи писац Максим Горки. Горки се залеће у политичке идеје. Уноси у свој живот кидање, ~~О~~ сложава своје напоре и умножава услове од којих ће зависити вредност његова и срећа његова. Улази у немирну и много искушавају егзистенцију. Упреже се у тежак двојни задатак: да литературом овековечи истинити живот Русије; да истом том литературом васпитава масе које ће као чисту лаж срушити живот Русије. Сувереност, коју је Горки под крај свога живота достигао, била је бесумње импозантна, али је питање да ли је била саздана од мира и среће. Њу су држале две врло разнородне стварности: обимно књижевно дело неједнаке вредности, и социална мисија која је сазрела у револуцији пролетерској. Русија је остварила чудо. Извела је опште осиромашење богатих, и нивелисала је класе тако како су дотле само гробља била у стању да нивелишу. Горки се броји у велике неимаре тога посла. Али кад се то констатује, мути се увек слика писца уметника. А Горки је упорно хтео остати ~~е~~ руски књижевник.

И остао је, али није постао велики уметник. На почетку литерарне своје каријере, кад је писао оне оштро извучене, до крика нове карактере и типове једног анонимног и дотле непознатог света, био је уметник. Пред крај своје литерарне каријере, кад је писао аутобиографску и мемоарску књижевност, дакле се вратио на стварање из своје младости, био је уметник, премда не онај који је створио *Челкаша*, *Макара Чудру*, *Двадесет шесторицу* и једну. У средини између двога леже велики романи, дела социалне структуре, лежи служба Горкога масама и друштвеном преображају, служба револуцији и Лењину, а не уметност.

Да ли те чињенице значе ~~меру~~ обдарености Горкога? да ли

Горки и мере

значе жртву Горкога? Никада се то неће моћи јасно доказати. У време великих рушења и грађења, поједини процеси немају ни физиогномију ни формулу. Свакако је Горки амбицију крупног писца заменио вером друштвеног борца. И како је ствар пролетера и правде напредовала, тако се мелодиозна кратка прича Горкога претварала у дебели тенденциозни буквар за масе народне. Лењин је знао шта значи, за Русију и за свет, имати у бојним редовима једног гласовитог књижевника. И мудро и лукаво је подржавао Горког у књижевности, а књижевнику издавао војничке заповести: „Дух и дар твој припадају масама народа и њиховој срећи“.

Наравно, ако између уметничког дела и читалаца стане нека посредна теорија о вредностима, стане практични живот са политиком и силом, онда више нема чисто психолошког односа између дела и читалаца, онда се творац одрекао чистих уметничких вредности. После тога, његово дело није више пламен без дима; не би могло постојати у свету духова и душа, где му јесте право место. Горки је имао да бира, и изабрао је. Његово се дело тако сплело са великим догађајима руских револуција, 1905, 1917, и после, да само за себе управо и не постоји.

Опредељујући своја осећања, Горки је нашао да га више занима класа радничка него сељачка. У друштву са „бившим људма“, Горки је навикао на преливе, стилове, индивидуалности, манире и „господства“. Занимљиво, сировост мужичких нарави и поступака увек је дражила Горкога, изазивала га на осуду. Горки није био срастао за земљу ни као сељак ни као племић, и није носио у срцу пре свега проблеме земље и земљорадника. Апсолутни негатор буржоазије, апсолутни пролетер, Горки није могао замислити да револуцију поведу буржоазија и сељаштво, или сељак сам, који је класа, срж национализма и религиозног патриотизма, који максималу социјалистичку, интернационални социјализам, не би могао заступати. Горки је дубоко проучио и заволео онај раднички свет што нема станка, што хода Русијом као јата скакаваца. У *Причама Солоним* стоји: „Скакавци, који немају цара, али опет иду сви јатом“. Добро је загледао Горки у пролетерска јата, и видео ~~их~~, пошто је о том ^и читао, да и та јата спадају у процес историјски. Осетио је Горки вокацију тог света; осетио да кроз њих има да прође нова историјска бразда. Искусио да ти људи измишљају ваздан средстава борбених, и да имају једну заједничку наду да ће своја средства и наметнути друштву.

Мало помало, тај ванзаконски слободан слој друштва избацује на уста Горкога, или Горки на уста њихова, принцип: да је спо-

Врапице

разум маса светска сила; да тај споразум може аутономно манифестовати шта је истина и шта је правда. Горки је дакле помагао декристианизацију Русије одоле: правду друштвену нема да контролише високи морални закон, него има да је огласи споразум маса. Жан Жак Русо, са мало више стила, тврдио је слично: „да се мањина по нужди „вара“, чим постоји јака сагласност већине“. Једна јака сагласност руских револуционара одредила је: да оно што најјаче дели и цепа слојеве, није толико у материалним стварима колико у моралу класа, дакле се класе имају збрисати без трага, друштво мора постати интернационално и свечовечно. Кад се сетимо у чему је све била руска свечовечност, она славјанофила, она народњака, па и она западњака, онда правилно омеравамо смелост симпатија Максима Горког; смелост да јасно раздели фронтове, и да јасно постави неколико важних и неизбежних питања.

Ваља истаћи да се методе чисто политичких вођа руских чиниле Горкоме понекад одвише нагле и тврде. Он је зато заузимао посебне ставове, делио се, срдio, одбацивао, и опет се враћао својим друговима у борби. Служио је револуцију уређујући у једно врло крваво време лист *Новаја жизнь*; а напустио је затим Русију не хтевши да буде бољшевик у доба кад је револуција ушла у последњу своју фазу, у бољшевизам; а враћао се затим у Русију приликом сваке велике манифестације совјетског бољшевичког режима. Тако да се може рећи да најбољи и најлепши део личних заслуга Горкога спада у оно доба кад је био идеолог револуције, а не партијски писац; кад неки Фома или Данко у причи његовој још није имао „црвено срце“, али је ширио лепу истину: да се „разум у крви угушити не може“.

Све чињенице имају увек и свој иронични рефлекс. Горки, борац за нови живот, није умео добро писати сем ако је писао стару Русију. С тим је почео; на то се вратио у белешкама, у дневнику, у књизи о детињству своме; то му спасава делимично тенденциозне романе. Остао је дакле Горки у уметности „бивши човек“. Један од најбољих романа његових, *Дело Аршамонових*, има додуше за стожер стереотипну фабрику, али је то у суштини прича о једном распусно снажном, варварски виталном оцу старог режима, и о његовим синовима с унуцима који треба да остварују нови живот, али који су у ствари робови оног раскошно датог силног старца, никлог из старог руског корења из којег је никао и Карамазов, људи који су вољом и петама чизама својих заустављали ритам живота све своје чељади. Кад је Горки поодмакао у изради тог свог дела, он се збунио пред циљем романа, и тако је

у тој доброј књизи индуктивни психолошки ланац остао незакопчан. Слично је са опсежним делом *Клим Самов*, врстом епопеје, која обухвата четири раздобља и свршава са смрћу Лењиновом. Кулисе су нове и паролe су нове; а уметничке снаге има тамо где живи онај живот који је младог Горког начинио писцем. Материала има доста, али обраде уметничке мало. Местимично је текст тако танак, да се чини да речи пливају на води. Горки писац је био пре свега човек искуства; комбинација и инвенција није била урођена његова моћ. Затим, револтне снаге у Горком остале су мање више у субјективном склопу из прве младости и лирског заноса, када је Горки много боље знао шта неће него шта хоће. Враћао се он дакле по нагону у доба кад је стварао под импулсом одрицања. А кад је дошло време да је требало само одобравати, Горки је одобравао, искрено, јер је волео нови живот и веровао у њ, али машта некадашњег номада и пролетера остала је окренута прошлости.

Ко зна, уосталом, да ли Горкога писца није умарала и извесна меланхолија. Ствари сазревају чудно, борци не могу предвидети све плодове својих напора. Номад и слободар Горки хтео је друштво и без класа и без господара, а славио је диктатуру. Борац за интернационалне совјете рада и љубави, дочекао је да војници совјета, опет са братом челиком у савезу, вежбају у Кронштату и у његовом Њижњем Новгороду на стари колективни начин, вежбају евентуални руски рат уз химну Интернационале. Али тако мора бити. Кад се један историјски процес збуди и саврши, пресечена су тиме два појаса бораца. Долази даљи нови живот, за који ће се борити нови борци.

Исидора Секулић

Васа Стајић:

Новосадске биографије, свеска I Нови Сад 1936

У издању града Н. Сада изишла је прва свеска дела које баца много светлости на прошлост Н. Сада па и Војводине. Нико од наших писаца није тако проучио новију прошлост метрополе Војводине као г. В. Стајић. Два знаменита му дела о стогодишњицама Милетића и Змаја Јовановића приказале су готово рећи исцрпно живот и рад тих великих бораца за народ, али дела та не садрже још сву историју Новог Сада. Остало је да се упознају наше нове генерације и са животима и делима сарадника два велика Војвођанина и са средином у којој су радили. Тај посао започео је с успехом г. В. С. овом првом свеском низа новосадских биографија и биће добит за нашу историску науку, ако га доврши.